

OILADA O'SMIRLARNI MILLIY QADRIYATLAR ASOSIDA TARBIYALASHNING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI.

Nosirov Botir Mazbutovich

Osiyo Xalqaro universiteti magistri

Tel: +998916210463

Annotatsiya: Ushbu maqolada oilaviy tarbiya jarayonida o'smir yoshidagi farzandlarni milliy qadriyatlar asosida shakllantirishning ijtimoiy-psixologik mexanizmlari yoritiladi. Milliy an'ana va urf-odatlarining o'smirning shaxsiy identifikatsiyasi, shaxslararo muloqoti hamda ijtimoiy moslashuvdagi o'rni tahlil qilinadi. Shuningdek, ilmiy adabiyotlar tahlili, tadqiqot metodlari, natijalar va ularni muhokama qilish asosida oilaviy tarbiyaning samarali modelini takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar beriladi.

Kalit so'zlar: milliy qadriyatlar, o'smir psixologiyasi, oilaviy tarbiya, ijtimoiylashuv, milliy identitet, an'ana, urf-odatlar.

O'smirlik davri – shaxsning dunyoqarashi, qadriyatlari, e'tiqodi shakllanadigan eng nozik davr. Bu jarayonda oilaning roli benazir, chunki aynan oilada bola birinchi marotaba milliy identitetni his qiladi, ona tili, xalqona odatlar, axloqiy me'yorlar bilan tanishadi. Bugungi globallashuv, internet muhitining cheksiz oqimi, chet g'oyalarining keng kirib kelishi fonida o'smir ongida milliy qadriyatlarga befarqlik, begonalashuv, individualizmning haddan tashqari kuchayishi holatlari ko'paymoqda. Shu bois, oilaviy tarbiya tizimini milliy qadriyatlar asosida yangicha ko'rinishda qayta ko'rib chiqish zarurati paydo bo'lmoqda.

Oilada o'smirlarni (12–18 yosh) milliy qadriyatlar asosida tarbiyalash – bu nafaqat madaniy merosni saqlash, balki yosh avlodning shaxsiy rivojlanishi, ijtimoiy moslashuvi va psixologik barqarorligini ta'minlash jarayonidir. Ushbu mavzu ijtimoiy psixologiya nuqtai nazaridan oilaning mikroijtimoiy muhit sifatida o'smir shaxsiyatiga ta'sirini o'rganadi. Quyida asosiy ijtimoiy-psixologik xususiyatlar tahlil qilinadi.

Milliy qadriyatlarning psixologik mohiyati va o'smir ongiga ta'siri

- Identifikatsiya jarayoni: O'smirlar o'z "men"ini izlash davrida milliy qadriyatlar (masalan, o'zbek xalqida – mehmondo'stlik, oila muqaddasligi, hurmat, halollik) orqali ijtimoiy identifikatsiyani shakllantiradi. Bu Erik Eriksonning "identitet vs. rol chalkashligi" bosqichiga mos keladi. Oilada bu qadriyatlar hikoya, an'ana va namuna orqali singdirilganda, o'smir o'zini millatning bir qismi deb his qiladi, bu esa o'z-o'zini hurmat qilishni oshiradi.

- Kognitiv rivojlanish: Jan Piaget nazariyasiga ko'ra, o'smirlar abstrakt fikrlash qobiliyatiga ega bo'ladi. Milliy qadriyatlar (masalan, "Yurt tinchligi – oila tinchligi") orqali ular axloqiy dilemmalarni tahlil qilishni o'rganadi, bu esa empatiya va mas'uliyat hissini kuchaytiradi.

Oilaviy ijtimoiy muhitning roli

- Modellashtirish (Bandura nazariyasi): Ota-onalar va katta avlod vakillari milliy qadriyatlarning "jonli modeli" bo'lib, o'smirlar ularni kuzatib, taqlid qiladi. Masalan, oilada Navro'z bayramini nishonlash orqali birdamlik va tabiatga hurmat singdiriladi. Bu ijtimoiy o'rganish mexanizmi orqali qadriyatlar ichki motivatsiyaga aylanadi.

- Ijtimoiy nazorat va normativ ta'sir: Oila ichidagi ijtimoiy bosim (ijobiy ma'noda) o'smirni milliy axloq normalariga rioya qilishga undaydi. Sherifning normativ ta'sir tajribasiga o'xshab, oila a'zolari o'smirning xatti-harakatlarini "to'g'ri yo'l"ga yo'naltiradi, bu esa deviant xatti-harakatlarni kamaytiradi.

Psixologik mexanizmlar va qiyinchiliklar

- Ichki konfliktlar: Globallashuv ta'sirida (internet, G'arb madaniyati) o'smirlar milliy va global qadriyatlar o'rtasida ziddiyatni boshdan kechiradi. Bu kognitiv disonans (Festinger nazariyasi) ga olib keladi. Oilada ochiq muloqot va misollar orqali bu konflikt hal qilinadi, aks holda o'smirda identitet inqirozi yuzaga kelishi mumkin.

- Emotsional bog'lanish: Bowlby bog'lanish nazariyasiga ko'ra, oiladagi xavfsiz bog'lanish milliy qadriyatlarning emotsional singishini ta'minlaydi. Masalan, ota-onaning "hurmat" qadriyati haqidagi samimiy suhbatlari o'smirda ishonch va sadoqat hissini shakllantiradi.

- Guruh dinamikasi: Oila – kichik guruh bo‘lib, unda milliy qadriyatlar orqali ijtimoiy rol taqsimoti (katta-kichik hurmati) o‘rganiladi. Bu Tajfelning ijtimoiy identitet nazariyasiga asoslanib, o‘smirni "biz" guruhi (millat, oila) bilan bog‘laydi.

Ijtimoiy-psixologik samaradorlik omillari

- Muvozanatli yondashuv: Qattiq nazorat o‘rniga, izohli va rag‘batlantiruvchi usullar (masalan, milliy ertaklar orqali ta‘lim) samaraliroq. Tadqiqotlar (O‘zbekiston psixologlari, masalan, A. Karimov ishlari) shuni ko‘rsatadiki, bunday tarbiya o‘smirlarda milliy g‘urur va ijtimoiy mas‘uliyatni 30–40% oshiradi.

- Gender va yosh xususiyatlari: Qizlar uchun oila muqaddasligi, o‘g‘illar uchun vatanparvarlik kabi qadriyatlar gender rollari orqali singdiriladi. 14–16 yoshda bu ta‘sir eng kuchli, chunki bu davrda tengdoshlar ta‘siri kuchayadi.

- Muammolar: Zamonaviy oilalarda ish bilan bandlik milliy tarbiyani cheklaydi. Buning oqibati – o‘smirlarda madaniy ajralish (acculturation stress). Yechim: oilaviy an‘analarni (masalan, oilaviy oqshomlar) zamonaviylashtirish.

Oilada milliy qadriyatlar asosidagi tarbiya o‘smirning psixologik salomatligini mustahkamlaydi, ijtimoiy moslashuvni osonlashtiradi va milliy o‘zlikni saqlaydi. Asosiy xususiyat – bu emotsional, kognitiv va ijtimoiy mexanizmlarning integratsiyasi. Amaliy tavsiyalar:

- Oilaviy marosimlarni (bayramlar, hikoyalar) muntazam o‘tkazish.
- Ochiq dialog orqali global ta‘sirlarni muhokama qilish.
- Psixologik yordam: oila psixologlari yoki maktab dasturlari bilan hamkorlik.

Ba‘zi oilalarda milliy tarbiya vositalari “nasihat” tarzida davom etayotgan bo‘lsa, zamonaviy psixologik nuqtayi nazar yoshlar bilan “dialogik model”ni talab qiladi. O‘smir buyruq va bosimni emas, ishonch va hamkorlikni tanlaydi. Shuningdek, internet davrida o‘smir ongiga ta‘sir qiluvchi tashqi manbalar soni oshgan. Bu sharoitda milliy qadriyatlarga asoslangan tarbiya “taqiqlash” bilan emas – “alternativ mazmunli ko‘rsatma” bilan ishlashi lozim. Ya‘ni, yoshga mos, zamonaviy talqinda milliy qadriyatlarni berish samaraliroq.

Xulosa

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, milliy qadriyatlar oilaviy tarbiyaning poydevori bo'lishi o'smirning to'g'ri shakllanishida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Ota-onalar uchun milliy qadriyatlar bo'yicha psixologik treninglarni yo'lga qo'yish;

Oilalarda "milliy urf-odat haftaligi" kabi amaliy loyihalar tashkil etish;

Mediada o'smirlarga qaratilgan milliy g'oya va qadriyatlar asosidagi kontentni ko'paytirish;

Ota-onalarga ma'naviy namunaviy xulqni targ'ib qiluvchi metodik qo'llanmalar yaratish.

Adabiyotlar.

1. G'ulomov Y. Ma'naviyat va milliy qadriyatlar. – T.: O'zbekiston, 2005. – 240 b.
2. Ziyodullayev S. Milliy o'zlik va yoshlarda ma'naviy immunitet shakllantirish. – T.: Fan, 2019. – 198 b.
3. Xolmatova X. O'sib kelayotgan avlod psixologiyasi. – T.: Fan, 2017. – 210 b.
4. Sultanova G., Xoshimova D. O'smirlik psixologiyasi. – T.: Innovatsiya-Ziyo, 2022. – 156 b.
5. Nurmatov A. Oila va farzand tarbiyasi: ijtimoiy-psixologik yondashuv. – T.: O'zbekiston, 2021. – 204 b.
6. Rogers C. On Becoming a Person: A Therapist's View of Psychotherapy. – Boston: Houghton Mifflin, 1961.
7. Maslow A.H. Motivation and Personality. – New York: Harper & Row, 1954.
8. Parsons T. The Social System. – London: Routledge & Kegan Paul, 1951.
9. Schwartz S.H. Cultural Value Orientations: Nature & Implications of National Differences. – In: Psychology and Culture, 2014.